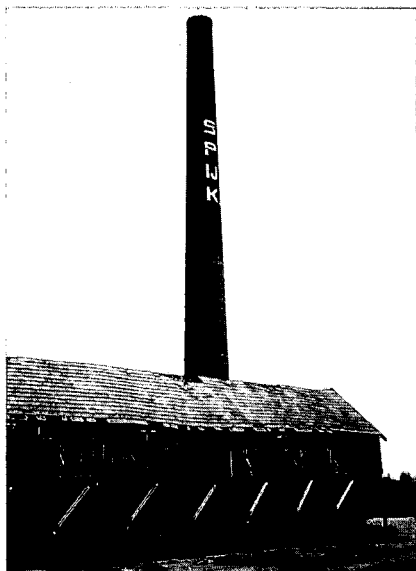

‘Vestig informatiecentrum Gelderse Poort in oude steenfabriek Spijk’

WIBO BURGERS

Het vanouds vertrouwde beeld in het oostelijke rivierengebied – steenbakkerijen langs de rivieren, met hun hoge schoorstenen een sterk bepalend element in het landschap – verdwijnt. Steeds meer oude schoorstenen worden afgebroken. En als ze er nog zijn, dan worden ze vaak geknot. Want in de moderne steenfabriek met tunnelovens zijn dergelijke hoge schoorstenen niet meer nodig.

In het begin van deze eeuw waren er in ons land bijna zeshonderd locaties, waar stenen werden gebakken, nu zijn dat er nog ongeveer zestig. Maar het ziet er naar uit dat de sinds 1970 voortschrijdende sanering/ concentratie in deze bedrijfssector thans haar grenzen heeft bereikt. Dat meent althans de historicus dr.G.B.Janssen uit Zevenaar, die in 1987 promoveerde op een proefschrift over de baksteenfabricage in ons land. ‘Mogelijk komen er nog enkele saneringen, maar dan is het ook wel gebeurd,’ zegt hij, ‘zelfs is het niet uitgesloten dat er nog eens enkele kleine steenbakkerijen bijkomen, bij voorbeeld voor speciale produkten, zoals handvormstenen.’

De vervallen steenfabriek in Spijk.

Veldoven

Al eeuwenlang wordt de klei langs de rivieren gebruikt als grondstof voor de steenbakkerij. Tot het midden van de vorige eeuw was daarvoor de veldoven in gebruik: tussen muurtjes met stookgaten werden de opgestapelde stenen geplaatst, waarbij vuurgangen werden vrijgelaten. De veldovens, vaak in gebruik bij landbouwers, werden gestookt met turf. Veldovens worden al lang niet meer gebruikt. In het gebied de Gelderse Poort (gelegen tussen Arnhem, Nijmegen en de grens met Duitsland) zijn nog enkele oude veldovens te vinden: een nog betrekkelijk gaaf exemplaar vindt men in de

Roswaard bij het dorp Doornenburg (gemeente Bemmelen).

Ringoven

Opvolger van de veldoven was de in de tweede helft van de vorige eeuw ontwikkelde ringoven, waarbij het vuur als het ware rondloopt in een ovaal ovenkanaal. Hoge schoorstenen zorgden voor de benodigde trek. Hier is een continu bakproces mogelijk in tegenstelling tot de veldoven. Dergelijke ringovens vindt men bij voorbeeld in de oude, vervallen gebouwen van de Hollands-Duitse Steenfabriek in Spijk. Even verderop bij de vroegere steenbakkerij van Daams kunnen we de vlamoven zien: een ringoven waarbij de bakruimte verdeeld is in afzonderlijke kamers met een eigen toegangspoort. De vlamoven, eveneens met een rondgaand vuur, kwam vanaf 1914 in gebruik.

Tunneloven

Tegenwoordig gebruikt men in de moderne steenfabriek de tunneloven, die pas na de Tweede Wereldoorlog is ingeburgerd. Aanvankelijk waren er nogal wat problemen met dit type oven, waarbij het omgekeerde principe van de ringoven wordt toegepast: een vuurvaste lorrie met gedroogde stenen beweegt zich naar het vuur in het midden van de tunnel. De stenen komen dus naar en in het vuur, terwijl bij de ringoven het vuur zich beweegt over de stilstaande stenen. Vooral de jaren na de Tweede Wereldoorlog vormden een gouden tijd voor de steenindustrie in ons land. Maar vernieuwingen werden maar

sporadisch doorgevoerd en aan het eind van de jaren zestig was de hoogtijdperiode voorbij. In 1970 waren er nog 170 steenbakkerijen, twintig jaar later nog 69. In 1993 waren er minder dan zestig. De produktie bleef echter ongeveer gelijk: omstreeks 1,7 miljard bakstenen per jaar.

Een moderne tunneloven is in deze omgeving onder andere te zien in de Waalsteenfabriek Bylandt in Tolkameren en bij Koramic-Kijfwaard in Pannerden.

Milieu

Wat is de toekomst van de nog bestaande steenfabrieken in de Gelderse Poort, bestempeld tot nieuw natuurgebied? Dr.Janssen: ‘De steenindustrie heeft meer tot de instandhouding van het milieu bijgedragen dan eraan afgedaan.’ De klei is maar in beperkte mate, niet erg diep (ongeveer 1,5 meter) en gelijkmatig afgegraven. Hier en daar zijn plassen en kleiputten ontstaan met een eigen flora en fauna. Bovendien is de kwaliteit van de grond voor de landbouw verbeterd. In de ogen van dr.Janssen vormt de nu in dit gebied aanwezige steenindustrie geen beletsel voor uitvoering van het nieuwe natuurplan voor het oostelijk rivierengebied.

Het lijkt onontkoombaar dat althans een deel van de oude en vaak vervallen steenbakkerijen met hun geheel eigen schoonheid zal moeten verdwijnen. Voor de aan de dijk gelegen gebouwen van de Hollands-Duitse steenfabriek in Spijk (in het bezit van een projectontwikkelaar) ziet dr.Janssen goede mogelijkheden in het kader van de plannen voor de Gelderse Poort. Hij meent dat deze fabriek met de mooiste en oudste van de drie hier aanwezige schoorstenen (uit 1905) op de monumentenlijst moet komen. Vervolgens zouden de gebouwen gerestaureerd moeten worden, waar zeker enkele tonnen mee gemoeid zullen zijn. Ten slotte zou deze gunstig gelegen fabriek ingericht moeten worden als informatie- en bezoekerscentrum voor het nieuwe natuurgebied Gelderse Poort.

Het lijkt zeer de moeite waard om dit plan nader te overwegen, vooral ook omdat daarmee de voor dit gebied zo karakteristieke steenfabriek met hoge schoorsteen een belangrijke functie kan gaan vervullen bij de nieuwe ontwikkeling van dit mooie rivierengebied.

Wibo Burgers is journalist/publicist te Noordwijkerhout